

Kwestia czeczeńska w stosunkach izraelsko-rosyjskich po 1991 roku

The Chechen Question in Post-1991 Israeli-Russian Relations

SYLWIA GORLICKA

Doktorantka, Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

e-mail: s.gorlicka@student.uw.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-1205-030X>

Streszczenie: W artykule poddano weryfikacji hipotezę, wedle której pozostanie Czeczenii w Federacji Rosyjskiej leży w żywotnym interesie zarówno Rosji, jak i Izraela, który oczekuje jednocześnie, aby władze rosyjskie prowadziły mniej kompromisową politykę wobec władzy Ramzana Kadyrowa i ograniczały autonomię Czeczenii. Problem ujęto z realistycznej perspektywy teoretycznej w badaniu stosunków międzynarodowych, ze względu na jego wymiar geopolityczny i dominację kwestii bezpieczeństwa energetycznego i antyterrorystycznego, strategii wojskowej oraz rywalizacji mocarstw o wpływy w tym istotnym obszarze.

Słowa kluczowe: Rosja, Izrael, Republika Czeczenii, relacje międzynarodowe, geopolityka

Abstract: This publication verifies the hypothesis that Chechnya's remaining in the Russian Federation is in the vital interest of both Russia and Israel, which at the same time expects the Russian authorities to pursue a less compromise policy towards Ramzan Kadyrov's rule and to limit Chechnya's autonomy. The problem was presented from a realistic theoretical perspective in the study of international relations, due to its geopolitical dimension and the domination of both energy and anti-terrorist security issues, military strategy, and the competition of powers for influence in this important area.

Keywords: Russia, Israel, Chechnya, international relations, geopolitics

Republika Czeczenii jako podmiot Federacji Rosyjskiej (dalej: FR) cieszy się stosunkowo dużym stopniem autonomii wobec centrum federalnego. Podobnie jak pozostałe republiki w ramach FR Czeczenia posiada atrybuty przynależne państwom, takie jak: konstytucja, parlament, prezydent¹, sąd najwyższy czy język państwowy, jak również ma prawo do

¹ Zgodnie z ustawą z 2010 r. poszczególne podmioty mają prawo do samookreślenia nazwy organu wykonawczego z uwzględnieniem czynników historycznych, tradycji, etnicznych i innych. Od 5 marca 2011 r. nazwa urzędu została zmieniona na „szef republiki”.

kształtowania własnego systemu władz, powołując organy władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, oraz – jak każda republika – ma prawo inicjatywy ustawodawczej przez wniesienie propozycji ustawy do Zgromadzenia Federalnego (Bodio 2014).

Podczas trwania końcowego procesu dekompozycji politycznej Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) Czeczenia postanowiła podjąć próbę uzyskania niepodległości, co *de facto* w latach 1990–2000 udało się jej osiągnąć². Prowadziła bowiem niezależną od Moskwy politykę zagraniczną, otwierając izby handlowe (Mamaev, Ivanov 1998: 38)³, mianując konsulów (Ferfecki 2021)⁴, odbywając oficjalne wizyty zagraniczne zarówno w krajach Europy Zachodniej i Stanach Zjednoczonych, jak również tych świata islamu. Otrzymawszy szerokie poparcie nie tylko wizerunkowe i finansowe, ale także pod względem wyszkolenia wojskowo-wywiadowczego, uzyskała przewagę nad centrum federalnym, niepotrafiącym poradzić sobie z kryzysem na Kaukazie Północnym. Część państw zachodnich i bliskowschodnich, przyciągnięta wizją uzyskania partykularnych korzyści z zaistniałego konfliktu i słabości byłego mocarstwa światowego, podjęła wysiłki na rzecz dewaluacji wizerunku Rosji i udzieliła wsparcia separatystom czeczeńskim. Wyjątek stanowił Izrael, żywo i zaniepokojony nie tylko napływem imigrantów radzieckich, których absorpcja okazała się ogromnym wyzwaniem dla niewielkiego powierzchniowo państwa na Bliskim Wschodzie, ale przede wszystkim obserwujący renesans islamu, połączonego z nacjonalizmami w kontrolowanym dotychczas przez ZSRR jego „muzułmańskim podbrzuszu”. Radykalizacja muzułmanów, szczególnie

² Za początek separatyzmu czeczeńskiego uznaje się zwołanie pierwszego Czeczeńskiego Zjazdu Narodowego pod koniec 1990 r., w trakcie którego przyjęto ustawę o utworzeniu suwerennego państwa czeczeńskiego. Następnie już w czerwcu 1991 r. prezydent republiki Dżochar Dudajew ogłosił utworzenie Czeczeńskiej Republiki Nochni-Czo.

³ Wiosną 1997 r. w Waszyngtonie została zarejestrowana Kaukasko-Amerykańska Izba Handlowo-Przemysłowa, której przewodniczącym został Choż Nuchajew. Jeszcze w tym samym roku na forum gospodarczym w Szwajcarii stwierdził on, iż jego plany popierają Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju oraz Bank Światowy. Głównym podmiotem inwestującym w to przedsięwzięcie był brytyjsko-francuski finansista i poseł do Parlamentu Europejskiego IV kadencji – James Goldsmith.

⁴ Działacz Solidarności Adam Borowski od 2005 r. jest „Honorowym Konsulem Czeczeńskiej Republiki Iczerii”. Mimo iż ów tytuł nie jest uznawany przez polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sam zainteresowany informuje, że konsulem mianował go sam czeczeński „prezydent” Abdul-Chalim Sadułow, zaś legalność funkcji uzasadnia porównaniem jej do rządu polskiego na uchodźstwie w Londynie i prezydenta Ryszarda Kaczorowskiego.

dostrzegalna na Kaukazie Północnym, interpretowana była jako realne zagrożenie zarówno dla Rosji i Europy, jak i dla samego Izraela.

Tymczasem samozwańczy rząd Czeczenii – Iczkerii powołał do życia organy władzy państwowej, uchwalił konstytucję (zdążył ją nawet nowelizować), wedle treści której do naczelnych zasad ustroju Czeczenii, ujętych przede wszystkim w rozdziałach I i II, należały m.in.: zasada suwerenności i niepodległości państwowej, ale także stosunkowo wysoki stopień laickości życia polityczno-społecznego (Szukalski 2014). Po dojściu do władzy na Kremlu Władimira Putina konflikt z Czeczenią został odmrożony, a rząd rosyjski podjął próbę przywrócenia niesubordynowanej republiki do składu FR. Mimo unormowania sytuacji na Kaukazie Północnym i zachowania integralności terytorialnej Rosji moskiewskie elity władzy przekazały czeczeńskim władzom daleko idącą autonomię w zarządzaniu republiką, co zostało wykorzystane przez klan Kadyrowów. Świadczą o tym zarówno formalne rozwiązania ustrojowe, jak i interpretacja bieżących wydarzeń na obszarze Kaukazu Północnego. Problem przemian pod względem coraz bardziej samodzielnego zarządzania republiką i niemal brak reakcji Kremla na nawet najbardziej kryzysowe sytuacje w tym regionie niepokoi m.in. Izrael, żywotnie zainteresowany swoim bezpieczeństwem i ochroną przed fundamentalizmem muzułmańskim.

Zważywszy na odmienne od państw zachodnich i bliskowschodnich zachowanie Izraela wobec konfliktu czeczeńskiego, jak również nawiązywanie do owej tematyki w wypowiedziach izraelskich polityków, podkreślających istotność utrzymywania przez Jerozolimę dobrych relacji z Moskwą, zasadnym jest podjęcie tematu stopnia zainteresowania pozostaniem Czeczenii w ramach terytorium FR. Temat ten nie jest podejmowany szerzej ani w literaturze zagranicznej, ani krajowej. Można zetknąć się jedynie z publikacjami dotyczącymi wspólnej polityki Rosji i Izraela przeciwko terroryzmowi islamskiemu na świecie, wspólnocie interesów w tym względzie, lecz nie zwraca się większej uwagi na kontekst Kaukazu Północnego ani Republiki Czeczenii. Obszar ten jest szczególnie istotny ze względów geopolitycznych, wręcz strategiczny z punktu widzenia zarówno Rosji, jak i państw muzułmańskich, co zostanie szerzej omówione w dalszej części niniejszego artykułu.

W publikacji została przyjęta hipoteza, wedle której pozostanie Czeczenii w FR leży w żywotnym interesie Rosji oraz Izraela, który oczekuje jednocześnie, aby władze rosyjskie prowadziły mniej kompromisową politykę wobec władzy Ramzana Kadyrowa i ograniczały autonomię Czeczenii.

Problem został ujęty z realistycznej perspektywy teoretycznej w badaniu stosunków międzynarodowych (Zięba, Bieleń, Zajac 2015: 127–152), ze względu na jego wymiar geopolityczny i dominację kwestii bezpieczeństwa zarówno energetycznego, jak i antyterrorystycznego, strategii wojskowej oraz rywalizacji mocarstw o wpływy w tym istotnym obszarze.

Metodologia wykorzystana do opracowania niniejszego tematu obejmuje analizę wypowiedzi polityków rosyjskich, izraelskich i czecheńskich oraz przegląd publikacji prasowych i literatury przedmiotu, szczególnie tej dotyczącej specyfiki czecheńskiego terroryzmu i jego przejawów. Uwzględniono w niezbędnym stopniu perspektywę historyczną ze względu na istotność opisu dziejów Żydów Kaukazu oraz części *aliji*⁵ pochodzenia radzieckiego, która posiada szereg cech dystynktywnych wobec reszty emigracji radzieckiej w Izraelu. Analiza historyczna jest niezbędna również z uwagi na złożoność tematyki kolaboracji Czechenów z III Rzeszą w czasie inwazji Niemiec na ZSRR w okresie II wojny światowej. Niestety, dostęp do źródeł historycznych na ten temat jest ograniczony, co dostrzegają badacze zajmujący się powyższą kwestią, m.in. Viatcheslav Avioutskii, Jarosław Gdański, Oleg Matveev czy Tomasz Grabowski (Avioutskii 2005; Gdański 2005; Grabowski 2017; Matveev 2017). Jednocześnie publikacje wyróżnionych autorów okazały się najbardziej przydatne z punktu widzenia tematu artykułu.

Należyte pochylenie się nad omawianą kwestią pozwala na dostrzeżenie odmienności interesów Izraela od celów jego głównego sojusznika (Stany Zjednoczone). Okazuje się bowiem, iż nie tylko nie zawsze pokrywają się one, ale przede wszystkim bliskowschodnie mocarstwo nuklearne⁶ zdaje sobie sprawę z tego, jak istotnym państwem – z punktu widzenia bezpieczeństwa i stabilności na Bliskim Wschodzie – jest Rosja. Tym bardziej zrozumiałym zjawiskiem staje się coraz ściślejsza współpraca obu państw w ramach sektora technologiczno-wojskowego oraz wspólne wypracowywanie strategii wobec zagrożenia radykalizmu islamskiego.

⁵ *Alija* (hebr. wstąpienie) – żydowska imigracja do Palestyny, a po 1948 r. do Izraela.

⁶ Oficjalnie Izrael nie posiada uzbrojenia nuklearnego, jednak według Sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pokojem państwo to jest w posiadaniu ok. 80 głowic jądrowych.

1. Geopolityczne znaczenie Kaukazu Północnego

Kaukaz Północny jest niezwykle istotnym regionem z punktu widzenia geopolityki Europy, Rosji, Azji Centralnej, ale również Bliskiego Wschodu. Wynika to z jego położenia geograficznego. Kaukaz, co trafnie ujął politolog i były doradca do spraw bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych Zbigniew Brzeziński, jest jak „korek od butelki” prowadzący do bogactw i zasobów Azji Centralnej oraz Morza Kaspijskiego (Brzeziński 1998), ponieważ przez ten obszar przebiega najkrótszy szlak łączący wymieniony region z Europą. Należy jednak podkreślić, iż politolog miał na myśli przede wszystkim rolę Azerbejdżanu na rynku energetycznym w regionie kaspijskim. Ocenia się wręcz, że przywrócenie władzy rosyjskiej na całym Kaukazie (w tym na Kaukazie Południowym) zagroziłoby w sposób realny niepodległości państw centralnoazjatyckich (Brzeziński 1998).

Atrakcyjność Kaukazu wynika z jego bogactw naturalnych, lecz w największym stopniu z możliwości ich skutecznego przesyłu. Położenie Czeczenii doceniły szczególnie kraje zachodnie w latach 90. XX w., kiedy rozpoczęto planowanie wydobywania ropy naftowej i jej przesyłu właśnie przez ten obszar. Transport czeczeńskiej i kaspijskiej ropy miał odbywać się za pomocą dotychczasowego rurociągu „Przyjaźń”, czyli przebiegać przez Rosję, Ukrainę i dalej do Europy Zachodniej. Drugi projekt to droga Baku–Grozny–Rostów–Krzemieńczuk–rurociąg „Przyjaźń”. Następnie miał on przecinać terytorium Polski oraz Niemiec (Polivanov 1998). Sieć planowano rozwinąć aż do Iranu, dlatego też biznesmeni brytyjscy i amerykańscy zaczęli lobbować do swoich rządów, aby unormowały relacje z tym – dotąd izolowanym – państwem⁷. Z punktu widzenia Rosji niezwykle istotnym było i jest utrzymanie kontroli nad obszarem północnokaukaskim, gdyż dostęp do tras przesyłowych i surowców w dużej mierze warunkuje jej mocarstwową pozycję (Bodio 2009: 86–87).

Kolejnym czynnikiem oddziałującym na Kaukaz Północny jest niezaprzeczalny fakt, iż jest to swego rodzaju punkt styczny wielu cywilizacji, kultur i organizmów państwowych, stanowi on tygiel etniczno-religijny

⁷ Wobec pomysłu zaangażowania w projekt Iranu najbardziej sceptycznie podchodziły Stany Zjednoczone. Jako że FR nie była brana pod uwagę jako partner w tym względzie, kontynuowano ostrą narrację wobec działań rosyjskich służb i wojska na terenie Czeczenii. Retorykę zmienił dopiero premier Tony Blair, kiedy to Gruzja odmówiła tranzytu czeczeńskiej ropy przez swoje terytorium, a tym samym pozostawiła swoich dotychczasowych, potencjalnych kontrahentów samym sobie.

(Iwańczuk 2008: 17–18). Muzułmańską Czechenię zazwyczaj kontrastuje się z prawosławną Rosją, co miałyby przyczyniać się do konfliktu wyłącznie na tej linii. Tymczasem Kaukaz Północny był w ciągu swojej historii wręcz „skąpany” w morzu różnorodnych oddziaływań. Ludność tego obszaru sąsiadowała z różnymi ludami Wielkiego Stepu (Scytami, Sarmatami, Połowcami, Hunami, Awarami; Gumilow 1973; Mikołajec, Wendt 2017), Persami, Grekami⁸, Bizancjum, Arabami (kalifatem) i Chazarami. Kontakt ze Słowianami był znacznie późniejszy, choć nie mniej istotny.

Wszystkie te wymienione ośrodki odcisnęły swoje piętno na ludności omawianego obszaru. W Europie państwa przechodziły kolejne fazy rozwoju: feudalizm, monarchię absolutną, rewolucje narodowe, tymczasem Kaukaz Północny nie doświadczał tego typu przemian. Wprawdzie Czecheni posiadali pewne formy państwowości z XV–XVI-wiecznym rodowodem, lecz nie wystarczyły one do ukształtowania na tym obszarze zwartego organizmu państwowego zdolnego oprzeć się ambicjom rosyjskim. Zatem Kaukaz, w tym leżąca w jego obszarze Czechenia, jest obszarem styku wielu kultur i religii, doświadczonym w tym względzie historycznie. Jednocześnie było to peryferyjne miejsce względem centrów oddziaływania, które nań wpływały.

Powyższe uwarunkowania muszą czynić dogodny grunt nie tylko do powstawania konfliktów etnopolitycznych, ale także do rozgrywania interesów wielkich mocarstw, doskonale zdających sobie sprawę z wymienionych cech regionu. Złożoność problemów i ich tła historycznego jest tak wielka, że zdaniem np. Kamila Gołasia nie można mówić o „bałkanizacji” Kaukazu, a raczej „kaukazyzacji” Bałkanów (Gołaś 2011: 110). Wykorzystywane jest to zarówno przez siły zewnętrzne, jak i same elity władzy Republiki Czechenii.

Nielatwa historia relacji Czechenów z Imperium Rosyjskim, a następnie ZSRR była szeroko wykorzystywana podczas konfliktu republiki z centrum federalnym w latach 90. XX w. Na banknotach, mapach topograficznych, ulotkach, znaczkach pocztowych prezentowane były symbole nawiązujące do historii Czechenów: wieże obronne, Imam Szamil, wielka wojna kaukaska, motyw legendarnej wilczycy itp. (Coudroy 2005)⁹. W okre-

⁸ Chodzi o grecką kolonię Dioskurię, dzisiejsze Suchumi.

⁹ Interesującym zagadnieniem jest wydana w latach 90. XX w. w czasie trwania konfliktu rosyjsko-czecheńskiego mapa Czechenii. To kartograficzne przedsięwzięcie, według interpretacji naukowców francuskich, nie tylko miało służyć niesieniu pomocy humanitarnej

sie konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego pełniły te zabiegi rolę integracyjną oraz uzasadniającą prawo Czeczenów do samostanowienia politycznego. Dzięki odwołaniu do tradycji adatu¹⁰ również ze strony secesjonistycznych elit czeczeńskich islamizacja (w stylu bliskowschodnim) Czeczenów została ograniczona. Niemniej pozostało w republice poczucie przynależności do światowej *ummy*¹¹ muzułmańskiej, a to obecnie staje się jednym z czynników sprzyjającym oddalaniu się cywilizacyjnemu Czeczenii.

Nie oznacza to bynajmniej zaniku infiltracji republiki, podobnie jak innych republik muzułmańskich FR przez ugrupowania muzułmańskie zewnętrzne pochodzenia, finansowane ze środków państw bliskowschodnich. Wprawdzie odrodzenie islamu na obszarze FR, jak również byłych islamskich republik radzieckich dostrzegalne było już w latach 80. XX w. (Voroncova, Filatov, Furman 1994: 40)¹² i postępowało aż do swego apogeum w latach 90. ubiegłego wieku. Jak się jednak okazuje, na Kaukazie Północnym proces ten nie zakończył się ani nie wytworzył takiej formy „obrządku”, która potrafiłaby w formie symbiozy współżyć z centrum

i materialnej dla ludności czeczeńskiej na terenie republiki. Mapa miała przede wszystkim polityczne znaczenie, które nadawało opatrzenie jej „obrazami wzmacniającymi tożsamość narodową” (określenie wprowadzone przez francuskiego geografa Jeana Gottmanna): znaczki zawierające ilustracje nawiązujące do historii Czeczenów, z widniejącą nazwą „Iczkeria”, paszporty Republiki Iczkerii, biogramy bohaterów wojen czeczeńskich itp. Można wnioskować, iż sporządzenie mapy nie miało – wbrew zapewnieniom twórców – jedynie pomagać w orientacji topograficznej działaczom akcji humanitarnych, lecz przede wszystkim trafić w ręce samych Czeczenów i oddziaływać na ich ambicje suwerenizacyjne.

¹⁰ *Adat* (arab.) – prawo zwyczajowe funkcjonujące w Czeczenii równoległe z prawem szariatu, wynikające z islamskich postaw wiary.

¹¹ *Umma* lub *ummah* (arab.) – w języku arabskim oznacza naród, społeczność, zaś w znaczeniu religijnym (islamskim) całą wspólnotę islamską.

¹² Podobnie jak Iwona Kaliszewska uważam, iż reislamizacja Kaukazu Północnego nie była ideą związaną z „romantycznym” powrotem narodów muzułmańskich tamtego regionu do wiary przodków czy próbą przewyciężenia (w dogodnej dla tego chwili) trwającej przez kilkadziesiąt lat radzieckiej ateizacji, lecz miała ona charakter narodowościowy. Argumentem za postrzeganiem ówczesnych procesów w taki sposób jest wysoki stopień powierzchowności identyfikacji islamskiej narodów Kaukazu Północnego w tamtym okresie. Wprawdzie wydawano prasę muzułmańską, zakładano ugrupowania polityczne odwołujące się do wiary Mahometa, a także odbudowywano meczety, a ze strony centrum związkowego weszła w życie m.in. ustawa zezwalająca na publiczne manifestowanie swojej religijności, to jednak ludność Kaukazu Północnego traktowała islam przede wszystkim jako element samoidentyfikacji etnicznej. Pewien stopień „wychodzenia” ludności FR ze swoją wiarą poza sferę prywatną dostrzegalny był wówczas w całym kraju.

federalnym. Choć akty terroru i wrogości ze strony republiki nie przybierają form podobnych do tych z końca minionego wieku, można dostrzec pewne niebezpieczne tendencje, objawiające się w polityce Kadyrowów.

2. Czeczenizacja i reislamizacja

Islamizacja Czeczenii (Grochmalski 2003: 50)¹³ dokonywała się w kilku etapach. Każdorazowo działo się to (i nadal dzieje) przy szerokim udziale rozmaitych zagranicznych organizacji religijnych, które czynią to zasadniczo w imię polityki mocarstwowej swoich mocodawców. Już w latach 80. XX w. zaczęto wydawać prasę religijną, otwierano meczety, odbywały się wyjazdy elit religijnych do krajów Bliskiego Wschodu w celach zarówno religijnych, jak i edukacyjnych. Muzułmanie z obszaru radzieckiego poszerzali swoje kontakty z islamskim matecznikiem. Działo się to poza kontrolą centrum związkowego, co w rezultacie przyczyniło się nie tylko do powstawania tendencji separatystycznych na obszarze rosyjskiego „islamskiego podbrzusza” (Diec 2015: 144)¹⁴, ale przede wszystkim otworzyło drogę do transformacji narodów muzułmańskich na obszarze poradzieckim. Brak kontroli centrum federalnego nad kształceniem kadr duchowieństwa muzułmańskiego oznaczał brak możliwości kontrolowania treści oraz form przekazywanych na kazaniach i w szkołach. Proces ten ma swoje źródła jeszcze przed upadkiem ZSRR, a sprzyjał zdecydowanie dekompozycji i osłabianiu państwa radzieckiego, a potem rosyjskiego.

Kolejnym etapem była reislamizacja dokonująca się już w sposób jawny. Rozpad mocarstwa radzieckiego umożliwił organizacjom pozarządowym, w tym również pochodzenia bliskowschodniego, głębszą penetrację tych podmiotów, które wprawdzie jeszcze pozostały w związku z Moskwą, lecz posiadały ambicje suwerenizacyjne. Jednym z nich była Czeczenia,

¹³ W literaturze często występuje – obok pojęcia „odrodzenie” – termin „islamizacja”, który uważam za niefortunnie dobrany do omawianego tematu, gdyż islamizacja jest procesem implementacji wiary muzułmańskiej na danym terenie, gdzie uprzednio ona nie występowała, a nie powrotem do niej. Tymczasem do Czeczenii, jak wcześniej wspominałam, islam dotarł znacznie wcześniej. Część badaczy uważa, iż nastąpiło to już w XV w., inni przesuwają ten moment aż do XVIII w.

¹⁴ Jest to określenie stosowane m.in. przez Joachima Dieca wobec muzułmańskich podmiotów FR, wcześniej ZSRR, zaś jego autorem jest Aleksander Sołżenicyn.

na obszarze której rozpoczęły wówczas działalność organizacje pozarządowe (ang. *non-government organization* – NGO) saudyjskie, tureckie i irańskie (względnie ugrupowania związane z Al-Kaidą). W ramach polityki owych podmiotów tworzono miejsca pracy w republice, budowano szkoły, sierocińce, wspierano materialnie najbardziej potrzebujących oraz edukowano religijnie młodzież i dorosłych (Wilhelmsen 2004: 29)¹⁵. Choć początkowo separatyści czecheńscy chętnie korzystali z pomocy, to jednak po pewnym czasie zorientowali się, iż pod pozorami empatii i aktywizmu kryje się próba modyfikacji tożsamości narodowej Czechenów w kierunku, który jest im zdecydowanie obcy. Z punktu widzenia islamu bliskowschodniego islam czecheński jest *szirkiem*¹⁶, z powodu swego adatowego charakteru. Sam naród czecheński w swojej historii doświadczył wielu prób „nawracania” go na islam sunnicki, lecz bez powodzenia, kończąc się wyludnianiem obszaru ich zamieszkiwania, szukaniem azylu poza granicami republiki lub praktykowaniem obrządku w ukryciu.

W czasie wojen rosyjsko-czecheńskich radykalizacja religijna napędzana była przez czynniki zewnętrzne, jednakże w czasie trwania konfliktu same elity czecheńskie uznały owe zjawisko za niekorzystne zarówno z punktu widzenia kulturowego, jak i dyplomatycznego, tj. żadne państwo zachodnie nie udzieliło poparcia dla radykalnego religijnie podmiotu, a o takie wsparcie szczególnie się wówczas starano. Problem powrócił w latach 2000–2007, kiedy konflikt został odmrożony przez W. Putina, nowego prezydenta FR, starającego się odbudowywać mocarstwową pozycję swego kraju. Dochodziło do ataków terrorystycznych w wykonaniu Czechenów i przy współudziale ich bliskowschodnich partnerów. Zbiegło się to w czasie z atakami terrorystycznymi w Stanach Zjednoczonych, a także negocjacjami strony izraelskiej z przywódcą palestyńskiego ruchu wyzwolenieckiego Jasirem Arafatem, w który to Rosja była zaangażowana. Rosja poparła proces pokojowy na Bliskim Wschodzie i porozumienia z Oslo w 1993 r. Jasir Arafat był częstym gościem w Moskwie w okresie od lat 90. XX w. do 2001 r. Jednak stosunki napotykały również przeszkody

¹⁵ Budowano również meczety oraz szkoły z internatami dla czecheńskich sierot, gdzie uczono dzieci języka arabskiego oraz bliskowschodniej wykładni Koranu i sunnickich kodów postępowania. Młode osoby, które nie miały szansy wychowywać się w tradycyjnej rodzinie czecheńskiej, nie znały *de facto* alternatywnego sposobu myślenia czy obyczajowości, zatem łatwo stawały się wiernymi, szeregowymi bojownikami fundamentalizmu islamskiego.

¹⁶ *Szirk* (arab.) – w islamie grzech polegający na oddawaniu czci czemuś lub komuś innemu niż Allah.

ze względu na zaangażowanie Palestyny w wojny czeczeńskie. Gdy Stany Zjednoczone odkryły zastosowanie dla gazu łupkowego, a tym samym straciły zainteresowanie kaspijskimi bogactwami naturalnymi, ograniczyły wówczas poparcie dla czeczeńskiej strony konfliktu. Do władzy w republice doszło stronnictwo Kadyrowów, które zrezygnowało z walki z Moskwą i zadeklarowało chęć ułożenia stosunków z rządem rosyjskim w sposób koncyliacyjny.

Oficjalnie obecny rząd czeczeński walczy z partyzantką salaficką na swoim terenie, co czyni atmosferę partyzancko-dywersyjnej wojny domowej. Młodzież czeczeńska nieusatysfakcjonowana możliwościami rozwoju dołącza do bojowników. Dochodzi do utrwalania się permanentnej walki między radykałami muzułmańskimi a władzami czeczeńskimi, wspieranymi przede wszystkim finansowo przez Kreml (Kaliszewska 2011). Taki uproszczony obraz powszechnie prezentowany jest zarówno w publicystyce, jak i w literaturze naukowej i dokumentalicy. Tymczasem sytuacja jest daleko bardziej złożona.

Obecnie można obserwować trzecią falę reislamizacji Czeczenii, wspieraną przez ród Kadyrowów. W rzeczywistości bowiem bojownicy o Kaukaski Emirat nie są zwalczani przez służby czeczeńskie ze względu na jej sprzeciw wobec islamu salafickiego pod względem np. doktrynalnym. Działalność antysalaficka wynika z chęci utworzenia monopolu ideologiczno-religijnego przez ród Kadyrowów. Islam, który jest oferowany przez rządzącą Czeczenią elitę, nie jest mniej „purytański” w praktyce niż ten promowany przez wspierane przez Al-Kaidę i tzw. Państwo Islamskie (ISIS) grupy terrorystyczne. Władze Czeczenii popierają rozmaite sunnickie tendencje społeczne, takie jak wielożeństwo (Kaliszewska 2011: 105)¹⁷, nie tylko wśród bogaczy. Zasada czterech żon w praktyce nie jest przestrzegana, a przyzwolenie na posiadanie wielu żon i kochanek wypływa ze strony samych mułłów, wszak kształconych najczęściej w Rosji, a mimo to promujących jakże obce Czeczenom praktyki¹⁸. Wyjaśniane jest to oficjalnie trudną sytuacją socjalną wdów i kwestią potrzeby utrzymania optymalnego poziomu przyrostu naturalnego. O ile jeszcze w czasie wysiedleń stalinowskich

¹⁷ W Inguszetii wielożeństwo zostało nawet na krótko zalegalizowane przez prezydenta Rusłana Auszewa.

¹⁸ W meczecie w Machaczkałe mułła prowadzi swego rodzaju swaty – kobiety, które chciałyby być drugimi żonami, zgłaszają się do niego, a on ogłasza to na kazaniu, zachęca mężczyzn do ożenku. Tego typu praktyki stają się coraz bardziej popularne na niemal całym Kaukazie Północnym.

mogłoby to faktycznie stanowić jakieś uzasadnienie, o tyle współcześnie w sposób ewidentny nie stanowi to przyczyny takiego stanu rzeczy.

Sytuacja kobiet w Czeczenii przypomina coraz bardziej model bliskowschodni. Tradycyjny podział obowiązków małżeńskich jest zrozumiały w przypadku, kiedy mężczyzna podejmuje pracę zarobkową, a gorzej z reguły opłacana kobieta pozostaje w domu i opiekuje się dziećmi, jednakże w przypadku Czeczenów mężczyźni w większości nie pracują. Ogół obowiązków spada na kobietę, która zazwyczaj funkcjonuje nie tylko w związku niemonogamicznym (rodzi to konflikty¹⁹), ale przede wszystkim nie może decydować o swoim losie. Powszechne stają się zjawiska niezgodne z prawem federalnym takie jak: małżeństwa aranżowane, śluby nieletnich kobiet, porwania „matrymonialne”, honorowe zabójstwa, utrudnianie dziewczynkom i kobietom uzyskania wykształcenia. Wbrew pozorom lepsze wykształcenie kobiet, szczególnie w europejskich ośrodkach edukacyjnych, sprzyjałoby niwelowaniu radykalizmu muzułmańskiego w republice, gdyż wykształcona żona mogłaby pozytywnie oddziaływać na swego męża. Ponadto przewaga kobiet z wyższym wykształceniem stanowiłaby siłę „uświadamiającą” żeńską część czeczeńskiego społeczeństwa w ich położeniu. Niestety, jursprudencja Koranu jest coraz bardziej widoczna w życiu społecznym republiki. Kobiety pracujące w urzędach mają obowiązek noszenia chusty na głowie oraz długich spódnic, zaś mężczyźni zachęca się do ubioru tradycyjnie muzułmańskiego, a nie czeczeńskiego lub „europejskiego”. Okresowo wprowadza się zakaz spożywania alkoholu w republice (policja stosuje kary wobec osób, które spożywają alkohol w Nowy Rok), penalizuje się homoseksualizm, a władze stanowczo podkreślają, iż oczekują, aby chłopcy urodzeni w dniu urodzin Mahometa nosili jego imię.

Na uroczystościach republikańskich obecni są dygnitarze krajów arabskich, np. na uroczystość otwarcia meczetu w Groznych przybył Alszejch Abdulatif Abdulaziz, minister do spraw religii Arabii Saudyjskiej. Należy przy tym dostrzec, iż wprawdzie muzułmanie stanowią większość w kilku regionach Rosji (Inguszetia, Czeczenia, Dagestan, Kabardo-Bałkaria, Karaczajo-Czerkiesja, Baszkiria, Tatarstan), to nigdzie zasady religijne nie są tak

¹⁹ Konflikt w takich sytuacjach nie tylko dotyczy zazdrości jednej żony o drugą, ale również tworzenia przez migrujących Czeczenów do europejskiej części Rosji alternatywnych związków z Rosjankami. Przy czym nie-Czeczenka nie zdaje sobie sprawy z tego, iż uczestniczy w trójkacie miłosnym. Duchowni muzułmańscy nie przeciwdziałają takiemu procederowi.

silnie promowane przez władzę i nie wpływają w takim stopniu na życie codzienne jak w Czeczenii.

Równolegle w republice odbywa się czeczenizacja, która – z punktu widzenia Kremla – jest nie mniej niebezpieczna dla integracji państwa i narodu w ramach tzw. polityki *rossijskiej nacji*²⁰. W szkołach, urzędach oraz w mediach coraz rzadziej używany jest język rosyjski. Ramzan Kadyrow posiada nawet własne siły zbrojne bazujące na dawnych batalionach operacyjnych radzieckiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a obecnie tylko formalnie podległych rosyjskiej Gwardii Narodowej, które jednocześnie można uznać zarówno za jego prywatną armię, jak i załazek „narodowej armii” czeczeńskiej. Służby republikańskie cieszą się szeroką autonomią wobec służb bezpieczeństwa szczebla federalnego, co objawia się wręcz samodzielnością w podejmowaniu działań na obszarze republiki. Pod kontrolą władz centralnych w Czeczenii pozostawiono jedynie lokalną Federalną Służbę Bezpieczeństwa.

Mimo że ponad 80% dochodów republiki pochodzi z dotacji federalnych, centrum federalne kontroluje jedynie sektor energetyczny w Czeczenii. Dysproporcja wkładu Kremla wobec tego, co otrzymuje w zamian jest coraz bardziej dostrzegalna. Czeczeńskie elity władzy czerpią dodatkowe zyski z danin płaconych przez lokalne instytucje państwowe i prywatne na rzecz związanej z rodem Kadyrowów Fundacji im. Achmata Kadyrowa (Benedyczak 2019). Owa niezależność działania była szczególnie dostrzegalna w momencie, kiedy doszło do *de facto* aneksji przez Republikę Czeczenii części terytorium jej sąsiada oraz podjęto próby podobnego działania wobec drugiego²¹. Tym samym okazuje się, iż suwerenność władzy rosyjskiej na terenie Czeczenii jest zagrożona, a bezpieczeństwo antyterrorystyczne realnie pozostawia wiele do życzenia. Uzasadnionym zatem jest osąd, iż Czeczenia coraz bardziej oddala się zarówno cywilizacyjnie,

²⁰ *Rossijskiej nacji* (ros.) – program integracji narodu rosyjskiego wokół idei obywatelstwa rosyjskiego jako spoiwa dla wieloetnicznego narodu rosyjskiego wdrażany przez administrację prezydenta W. Putina.

²¹ Ramzan Kadyrow metodami siłowymi wymusił na sąsiedniej Republice Inguszetii, aby ta zrzekła się 10% swojego terytorium na rzecz rządzonej przez niego Czeczenii. Wywołało to masowe protesty Inguszów, a w efekcie dymisję przywódcy Inguszetii. Następnie władze Czeczenii zmusiły Republikę Dagestanu do podjęcia analogicznych rozmów na temat zmian terytorialnych. Mimo napięć w Inguszetii rosyjski Sąd Konstytucyjny zatwierdził czeczeńsko-inguską umowę graniczną, a władze centralne nie interweniują w sprawie bezprecedensowego przesuwania granic wewnątrz FR.

jak i religijnie od całej oraz od innych islamskich podmiotów FR. Implikuje to powstawanie uzasadnionych obaw ze strony krajów zagrożonych terroryzmem muzułmańskim oraz samej FR. Najbardziej narażonym na działalność islamistów krajem jest zdecydowanie Izrael, który jako sojusznik Stanów Zjednoczonych również zwraca uwagę na to, jak sytuacja dotycząca bezpieczeństwa antyterrorystycznego kształtuje się w Rosji.

3. Republika Czeczenii w percepcji Izraela i Rosji

Związek Kaukazu i Bliskiego Wschodu, jak zostało ustalone wyżej, jest szczególnie pod względem kulturowo-religijnym, tj. bliskowschodnie kraje świata islamu oddziałują na islamskie republiki zarówno Kaukazu Północnego, jak i Kaukazu Południowego, gdyż obszar ten jest naturalnym celem imperialnych ambicji przede wszystkim Arabii Saudyjskiej, Iranu i Turcji. Pod względem historycznym Republika Czeczenii była niegdyś domem dla stosunkowo licznej mniejszości żydowskiej. Żydzi ci posługiwali się kilkoma dialektami języka Tat (zachodnia gałąź irańskiej grupy języków). Byli to prawdopodobnie potomkowie Żydów z północnego Iranu, a być może także z pobliskich regionów Cesarstwa Bizantyjskiego, którzy osiedlili się wśród ludności posługującej się tym językiem. Ta zmiana populacji rozpoczęła się w czasie podbojów muzułmańskich na tych obszarach (639–643) i trwała do podboju mongolskiego (połowa XIII w.). Do XVIII w. na obszarze dzisiejszego Azerbejdżanu i południowego Dagestanu znajdował się właściwie cały pas osiedli żydowskich, zaś największa z osad Aba Sawa stanowiła centrum życia duchowego Górskich Żydów. Spokój zakłócił wybuch wojny kaukaskiej (1817–1864), kiedy to nastąpiła radykalizacja religijna na obszarze Kaukazu Północnego, indukowana przez władzę Imama Szamila. Wajnachowie poczęli siłą nawracać Żydów na islam i zmuszać ich do udziału w walkach. Górscy Żydzi, mimo wprowadzenia przez administrację carską regulacji dotyczących obszaru ich zamieszkiwania, zdecydowali się uciec na terytorium kontrolowane przez Imperium, rozwijając tam później działalność gospodarczą (Center for Research on Jewish Communities of the Caucasus and Central Asia 2021). Część społeczności żydowskiej pozostała na Kaukazie, gdzie do czasu rozpadu ZSRR funkcjonowali obok większości muzułmańskiej.

Żydzi radzieccy pochodzących z Kaukazu, doświadczający intensywnych akcji antyreligijnych w ciągu istnienia ZSRR, mimo wszystko zachowali swoją tożsamość religijną i kulturową. Zdaniem autorki stało się tak ze względu na przebywanie tejże grupy w środowisku muzułmańskim, w którym śluby mieszane należały prawdopodobnie do rzadkości i mimo stosunkowo „tolerancyjnego” i absorpcyjnego wręcz charakteru lokalnych tajpów dochodziło niejako do samoizolacji jednych od drugich; ludność żydowska i muzułmańska żyły ze sobą równolegle, zaś elementy religijne pełniły istotną funkcję dystynktywną, zatem nie mogły one zanikać. Z pewnością istotną rolę odegrał czynnik geograficzno-środowiskowy, który czyni Kaukaz odrębnym, odizolowanym obszarem od reszty kraju.

Dodatkowo obszar ten infiltrowany jest przez organizacje islamistyczne za pośrednictwem trzech mocarstw. Sam Kaukaz natomiast, a precyzyjniej ujmując – możliwość zarządzania sytuacją w nim, to potencjał oddziaływania na państwa Azji Centralnej oraz Bliskiego Wschodu. Zmiany na Kaukazie indukowane przez kraje islamskie będą wpływały również na sytuację na Bliskim Wschodzie, zaś wszelkie niepokoje i konflikty poskutkują m.in. niekontrolowaną emigracją ludności, pojawianiem się zbrojnych bojówek i zasilaniem organizacji terrorystycznych przez osoby pochodzenia kaukaskiego.

Na znaczenie Czechenów zarówno jako członków *ummy*, jak i wojowników wskazuje ich udział w stabilizacji sytuacji w Syrii i zwalczaniu ISIS, wprawdzie w ramach armii rosyjskiej, ale jednocześnie w roli uczestników pertraktacji. W Syrii obecnie stacjonuje kilka tysięcy żołnierzy czecheńskich, znakomicie radzących sobie w warunkach bliskowschodnich, nie tylko ze względów religijnych, ale i topograficzno-terenowych²². Na skuteczność walki wpływa również charakter narodowy Czechenów wykształcony w niełatwym górskim klimacie. Stanowią oni zatem niezwykle istotny element armii rosyjskiej, lecz jednocześnie w razie konfliktu między republiką a centrum federalnym są bardzo trudnym przeciwnikiem, o czym Rosja niejednokrotnie się przekonała (Rudee 2016)²³.

²² Ze względu na swoje górskie pochodzenie Osetyjczycy i Czecheni znakomicie radzą sobie z tzw. wiadem górskim i trudnymi warunkami przyrodniczo-atmosferycznymi. W środowisku bliskowschodnim umiejętność tę mają lepiej rozwiniętą niż Słowianie czy Azjaci.

²³ Rosja w walce z terrorystami muzułmańskimi, także w misjach zagranicznych, korzysta z wyjątkowych zdolności militarnych i islamskiej tożsamości Czechenów, zaś Izrael angażuje wojskowo oddanych i odważnych Druzów, w tym osoby z dysfunkcjami fizycznymi i intelektualnymi.

Mimo różnic dzielących Rosję i Izrael Moskwa pełni rolę stabilizatora na Bliskim Wschodzie, dlatego obie strony starają się nie konfliktować nawet w świetle odmienności stanowisk w kwestii syryjskiej i Baszszara al-Asada. Kooperacja Rosji i Izraela ma strategiczne znaczenie dla obu stron, bowiem dotyczy niemal wszystkich możliwych sfer współpracy, tj. od modernizacji rolnictwa (Azulai 2019; Collinson 2016)²⁴, przez handel cennymi kruszcami (*Branża diamentowa w Izraelu 2020*)²⁵, po – co jest szczególnie istotne z punktu widzenia niniejszego tekstu – technologie militarne (Hilsmann 2019)²⁶. W wymiarze wojskowym istnieje obecnie ciągła i kompleksowa

²⁴ Izraelskie ministerstwo rolnictwa w stosunkowo dużym stopniu dopomogło w realizacji unowocześnienia i zwiększenia wydajności rosyjskiego sektora rolniczego, co przyczyniło się do tego, iż Rosja stała się po raz pierwszy od czasów Imperium Rosyjskiego eksporterem zboża, a nie jego importerem. Sankcje gospodarcze mocno uderzyły bowiem w rosyjski rynek żywności, a co za tym idzie – kraj ten zagrożony był brakami pod tym względem. Izrael jako kraj doświadczony w zakresie hodowli roślin i zwierząt w niesprzyjających temu warunkach klimatycznych okazał się znakomitym partnerem dla podupadającego do niedawna rolnictwa rosyjskiego.

²⁵ Istotną gałęzią współpracy gospodarczej jest np. handel diamentami. Izrael jest jednym z największych centrów szlifowania i międzynarodowego obrotu diamentami. Zależnie od roku udział produkcji diamentów w całym przemyśle izraelskim stanowi 19–23. To właśnie surowiec rosyjski w dużej mierze trafia do izraelskich (jak również belgijskich) szlifierni, a następnie na światowe giełdy i do sklepów jubilerskich na całym świecie. Do FR obecnie należy 40% rynku handlu diamentami, zaś spółką monopolistą w jej przypadku jest przedsiębiorstwo Ałrosa, która oprócz zarządzania zakładami przetwórstwa surowcowego i elektrowniami zajmuje się eksploatacją kominów kimberlitowych na Syberii oraz posiada niemałe udziały w kopalniach usytuowanych w Afryce. Co ważne, spółka otworzyła kilka oddziałów sprzedaży na całym świecie, m.in. w Londynie (Wielka Brytania), Antwerpii (Belgia), Hongkongu (Chiny), Dubaju (Zjednoczone Emiraty Arabskie), a także w Stanach Zjednoczonych i Izraelu. Miasto Natania, w którym skupia się większość izraelskich szlifierni diamentów, zdobyła sobie miano Diamentowego Miasta. Pozostałe znane z ilości i jakości szlifiernie znajdują się w Tel Awiwie i leżącym w jego dystrykcie Ramat Gan.

²⁶ Strona rosyjska zainteresowana jest również zakupem i korzystaniem z izraelskich wynalazków wojskowych, np. z dronów. Źródłem owej osobliwej transakcji należy szukać w konflikcie rosyjsko-gruzińskim z 2008 r., kiedy FR odczuła brak technologii w zakresie bezzałogowych statków powietrznych (ang. *Unmanned Aerial Vehicle* – UAV), którą dysponowało wówczas wielu rosyjskich rywali. Do 2010 r. Israel Aerospace Industries zawarł umowę o wartości 400 mln dolarów na transfer technologii UAV do Rosji. Prasa izraelska spekulowała, że otwartość Izraela na transakcję była częścią wieloletniej serii *quid pro quos* w zamian za zgodę Rosji na wstrzymanie dostarczania pocisków przeciwlotniczych S-300 do Iranu i Syrii. Pomimo możliwych obaw rządu Stanów Zjednoczonych o rozprzestrzenianie zaawansowanej technologii uzbrojenia od izraelskiego sojusznika do rosyjskiego przeciwnika izraelskie wojsko

wa koordynacja między izraelskimi i rosyjskimi siłami zbrojnymi na wielu poziomach, z asystentami szefów sztabu Rosji i Izraela na jej szczycie. W interesie obu stron jest uniknięcie konfrontacji, nawet taktycznej, między siłami izraelsko-rosyjskimi, która może doprowadzić do eskalacji między tymi dwoma krajami (jak to miało miejsce między Rosją a Turcją), a nawet do niestabilności regionalnej. Z drugiej strony – z punktu widzenia strony rosyjskiej – Izrael również ma realny wpływ na stabilność sytuacji w regionie i rozwój wydarzeń.

W kontekście Republiki Czeczenii Izraelowi tak w latach 90. XX w., jak i teraz zależy szczególnie zarówno na stabilności Kaukazu Północnego, jak i funkcjonowaniu możliwie najbardziej laickich i niefundamentalistycznych rządów w owym regionie. Wyrazem poparcia dla sekularyzacji życia społecznego i politycznego regionu była obecność delegacji izraelskiej na zaprzysiężeniu prezydenta Aśłana Maschadowa (Maciejak 2018: 169) w czasie praktycznej niepodległości Czeczenii. Wówczas to – jak zostało już wspomniane – doszło do uchwalenia konstytucji niepodległej Czeczenii, spisanej w duchu bardzo zachodnioeuropejskim pod względem wartości (Szukalski 2014). Zdominowana przez islam coraz bardziej duchowo sunnicki republika nie tylko posiada potencjał separatystyczny, ale jest dogodnym współpracownikiem służącym przerzutowi mas ludzi zaangażowanych w muzułmańskie organizacje terrorystyczne pochodzące głównie z Doliny Fergany²⁷. Wprawdzie rząd R. Kadyrowa zwalcza leśną fundamentalistyczną partyzantkę na terenie kraju, robi to jednakże wyłącznie ze względów pragmatycznych. Coraz częstsze kontakty duchownych kaukaskich, w tym czeczeńskich z ośrodkami bliskowschodnimi również niepokoją stronę izraelską. Kontakty takie są łatwiejsze do nawiązania z powodu stosunkowo dużej i wpływowej mniejszości czeczeńskiej mieszkającej w wielu krajach Bliskiego Wschodu. Czeczeni służą m.in. w armii tureckiej oraz w tureckich służbach specjalnych (tur. *Millî İstihbarat Teşkilatı* – MIT; Avioutskii 2001). Czeczeńskie pochodzenie miało wielu ówczesnych członków rządu tureckiego, np. szef sztabu generalnego armii tureckiej Dogan Giirefl (Tourmarkine 1996: 171–172) czy minister obrony Turcji. Koncyliacyjny z początku ród Kadyrowów w sposób ewidentny dokonuje

rozpoczęło szkolenie rosyjskich oficerów do obsługi dronów. Technologia ta używana jest przez Rosjan w Syrii.

²⁷ Sprzyja temu właśnie „przekąźnikowy” charakter położenia regionu względem Azji Centralnej i Bliskiego Wschodu.

metamorfozy republiki i narodu czeczeńskiego w kierunku niepokojącym zarówno Rosję (która obecnie przystaje cicho na niesubordynację elit republikańskich), jak i Izrael.

Jerozolima wykonuje w kierunku Rosji wiele gestów przychylności, poczynając od częściowego odejścia Kremla od bezwzględnego popierania kwestii palestyńskiej i Arafata. Izrael zachowuje daleko idącą powściągliwość w kwestii potępienia polityki rosyjskiej. Strona izraelska nie dołączyła do państw, które zdecydowały się nałożyć sankcję na Rosję z powodu powstania kryzysu w relacjach Moskwy z Kijowem po aneksji Półwyspu Krymskiego, ewidentnie oczekując od FR wsparcia na Bliskim Wschodzie (Williams 2018). Podobny przykład stanowi podejrzenie o otrucie Siergieja Skripała, byłego rosyjskiego szpiega, i jego córki na brytyjskiej ziemi w marcu 2018 r. Po fali krytyki Rosji przez wiele krajów Izrael wydał oświadczenie potępiające ustawę, nie wspominając o odpowiedzialności Rosji. Politycy izraelscy w swoich wypowiedziach wykazali się daleko idącą powściągliwością i maksymalnie uwzględnili potrzeby strony rosyjskiej.

Możliwym źródłem poróżnień między Rosją a Izraelem jest fakt sprzedaży broni przez Rosję najważniejszym wrogiem Izraela, m.in. Hezbolla-howi, i szeroka współpraca militarna Izraela z wrogami Rosji. Szczególnie głośnym przykładem dozbajania strony przeciwnej był konflikt rosyjsko-gruzyński, kiedy gruzyńska armia korzystała zarówno z uzbrojenia izraelskiego, jak i była szkolona przez izraelskich wojskowych (Shachtman 2008). Jednakże w świetle powyższego przykładu należy zwrócić uwagę na fakt, iż Izrael prowadzi handel bronią i udziela szkoleń zasadniczo z powodu silnej amerykańskiej protekcji. Jerozolima pod presją Stanów Zjednoczonych musiała m.in. wstrzymać sprzedaż broni Pekinowi, a współpraca z Moskwą również (mimo możliwych najlepszych intencji) jest reglamentowana przez Waszyngton. Rosja musiałaby zaoferować Izraelowi bezwzględnie lepszą ofertę, przede wszystkim ochrony przed potencjalną agresją islamskiego otoczenia, aby mógł on w pełni „samodzielnie” podejmować decyzję o otwartej pomocy technologicznej FR. Rosja jednakże ewidentnie czerpie więcej korzyści z faktu bycia niedoprecyzowaną w swoim modelu postępowania, choćby przez wzgląd na fakt, iż w FR mieszka ok. 20 mln muzułmanów (Budzisz 2019).

Jednocześnie należy dostrzec, iż mimo protekcji Stanów Zjednoczonych i niejako nacisków elit władzy amerykańskiej, Izrael całkiem dobrze radzi sobie z prowadzeniem samodzielnej polityki eksportu własnej broni. Mimo wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej 24 lutego 2022 r. dotychczas nie

doszło – przynajmniej według oficjalnych źródeł informacji – do przekazania uzbrojenia stronie ukraińskiej, mimo wielu izraelskich obietnic (*Izrael nie wyśle broni na Ukrainę* 19.10.2022). Można mniemać, że jest to objaw niezwykle ostrożnej i wyważonej polityki zagranicznej prowadzonej przez Jerozolimę, która pragnie, aby nie być postrzeganą jako jednoznaczny sojusznik czy nawet stronnik konfliktu, który nie dotyczy jej bezpośrednio. Dodatkowo strona izraelska obawia się, że takim zabiegiem zdołałaby znacznie pogorszyć swoje relacje z Rosją, która w ramach tak zdecydowanego izraelskiego wsparcia dla Ukrainy mogłaby pomóc zbudować Iranowi wyrzutnię raketową w Syrii, co uczyniłoby z tego miejsca doskonały obszar do przeprowadzania ataków na cele izraelskie. Izraelscy dyplomaci podkreślają, iż bez dobrych stosunków z Rosją bezpieczeństwo Izraela byłoby szczególnie zagrożone, bowiem wyłącznie Rosja ma realną siłę oddziaływania zarówno na syryjskiego dyktatora, jak również na Iran. Rosja pozwala Izraelowi na dokonywanie ataków na cele w Syrii, jednakże wszystko to odbywa się pod wyraźną protekcją oraz wiedzą strony rosyjskiej, która w pełni kontroluje syryjską strefę powietrzną. Dlatego właśnie nie może dojść do sytuacji, aby rosyjski żołnierz lub cel został w jakikolwiek sposób dotknięty – często wspólnie skoordynowanymi z Rosją w niemałym stopniu – izraelskimi atakami raketowymi. Izrael nie przystąpił mimo to do sankcji wymierzonych wobec Moskwy i nie zanosí się na to, aby do czegoś podobnego doszło w najbliższej przyszłości.

Wprawdzie Izrael mógłby udzielić pomocy Ukrainie w postaci choćby użycia tzw. Żelaznej Kopuły, jednakże w tym przypadku potrzebna jest zgoda jednocześnie Stanów Zjednoczonych i Izraela, który zgody takiej nie wyraził. Rząd izraelski – co symptomatyczne – doskonale zdawał sobie sprawę z sytuacji, jaka ma powstać, bowiem przystąpił on do organizowania emigracji ukraińskich Żydów do Izraela już w styczniu 2022 r. (*Izrael przygotowuje się na masową emigrację ukraińskich Żydów* 24.01.2022). Nie sprzyjają sytuacji również nieostrożne wypowiedzi prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego, który podczas swojej marcowej wizyty w Izraelu przed zgromadzonym Knesetem porównał sytuację w swoim kraju do „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”, co spotkało się z ostrym sprzeciwem oraz krytyką nawet samego premiera Natfalego Benнета. Mimo żydowskiego pochodzenia samego ukraińskiego prezydenta (czy raczej możemy mówić o tożsamości radziecko-żydowskiej ze względu na czas urodzin prezydenta Ukrainy) nie mamy do czynienia ze zdecydowanie antyrosyjskim nastawieniem Jerozolimy względem Moskwy. Nie

leży to bowiem w interesie Izraela choćby ze względów bezpieczeństwa, wynikających z jego położenia geograficznego.

Strona rosyjska w sposób widoczny stara się kreować korzystną dla obu stron politykę. Realizuje to za pośrednictwem polityki historycznej, dyplomacji czy polityki społecznej, ale również współpracy gospodarczej i technologicznej. Rosja, szczególnie po nałożeniu nań sankcji, dotkliwie odczuła swój brak innowacyjności, długie zaniedbywanie modernizacji w sektorze rolnictwa, co skutkowało szerokim importem żywności i uzależnienia od niego, a także nadmierne uzależnienie od eksportu surowców energetycznych. Izrael okazał Rosji wsparcie na wielu płaszczyznach, którego rezultatem było zażegnanie problemów w części wspomnianych kwestii. W czasie kiedy większość państw zachodnich czyniła wiele w kierunku zaskodzenia Moskwy i próbowała stymulować rozmaite czynniki sprzyjające rozchwianiu politycznemu Rosji, Izrael wykazał się (choć powiązany siecią zależności od tychże podmiotów) daleko idącym zrozumieniem dla rosyjskich priorytetów politycznych i gospodarczych. Można zatem wnioskować, iż FR może w pewnym stopniu, w miarę izraelskich możliwości, liczyć na wsparcie Izraela dla utrzymywania Kaukazu Północnego w stanie uzależnienia od Rosji. Taka polityka wynika z żywotnego interesu Jerozolimy w zachowaniu bezpieczeństwa w aspekcie potencjalnego zagrożenia ze strony islamskich fundamentalistów.

Wnioski

Doświadczenie choćby wojen czeczeńskich, podczas których czynniki zagraniczne – w tym import salafizmu bliskowschodniego na obszar Kaukazu Północnego – odegrały znaczącą rolę w destabilizacji sytuacji w FR, uczuliło rosyjskie elity władzy na kwestię terroryzmu islamskiego. Obawy te znalazły wsparcie w sposób trwały właśnie w przypadku państwa Izrael (poparcie Stanów Zjednoczonych okazało się czasowe) również zainteresowanego zwalczaniem fundamentalizmu islamskiego. Samym izraelskim elitom władzy znany jest również „syndrom obłączonej twierdzy”, będący jednym z zarzutów wytaczanych wobec polityki FR, spowodowany wrogim otoczeniem. Skala wzajemnej pomocy w tym zakresie jest wyraźnie niedoszacowana przez polskich uczonych, a stanowi

interesujący przypadek współpracy państw o daleko odmiennych wyznaczanych wartościach²⁸.

Dla przykładu wojny rosyjsko-czeczeńskie oraz islamski terroryzm zostały porównane do nazistowskich Niemiec. Podobnie sojusz Rosji i Stanów Zjednoczonych w kampanii w Afganistanie zestawiono z koalicją antyhitlerowską. Co jest szczególnie symptomatyczne, strona izraelska ustami swoich polityków wyrażała się o konflikcie na Kaukazie Północnym w podobnym tonie, lecz nawiązując do tzw. kwestii palestyńskiej (Javedanfar 2008).

Powiązania elit separatystycznej republiki z elitami politycznymi i gospodarczymi w Moskwie nie ułatwiały prezydentowi W. Putinowi rozwiązania konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego. Niemal cały świat zdecydował się popierać czeczeńskich separatystów zarówno pod względem wizerunkowym, jak i finansowym. Wyjątek w tym zakresie stanowił Izrael, który doskonale zdawał sobie sprawę z tego, jakim problemem i zagrożeniem jest fundamentalizm muzułmański. Izrael postrzega Rosję jako doskonałego partnera w zwalczaniu dżihadyzmu i neutralizowaniu tego – niebezpiecznego dla państwa żydowskiego – czynnika (*PM Netanyahu Meets with Russian President Putin* 2017). Nie bez przyczyny izraelscy decydenci stronili od krytyki Rosji podczas konfliktu w Czeczenii (Amos 2003)²⁹, a jednocześnie nawiązują oni do słuszności interwencji wojsk federalnych na terenie tej republiki, porównując wojny rosyjsko-czeczeńskie do tzw. kwestii palestyńskiej. Ostatecznie obie strony uznają – pod tym względem – iż walczą ze wspólnym wrogiem (Katz 2005).

Izraelowi, podobnie jak w przypadku innych regionów z dominacją żywiołu muzułmańskiego, żywotnie zależy na jego stabilizacji, lecz w ramach protekcji mocarstw niemuzułmańskich. Tak jak Arabia Saudyjska jest strategicznym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych i nie pozwoliłaby sobie obecnie na jednoznacznie wrogą Izraelowi politykę, tak i Kaukaz Północny (ale również inne podmioty muzułmańskie FR) staje się mniejszym zagrożeniem, jeśli wchodzi w skład Rosji. Niestety, tendencje, które pojawiły się w Republice Czeczenii i wskazują na jej nie tylko oddalanie się cywilizacyjne od reszty FR, jak m.in. islamizacja życia społecznego i politycznego,

²⁸ Właśnie dlatego dobre relacje i współpraca rosyjsko-izraelska nie są postrzegane przez Turcję, Iran i kraje arabskie jako zagrażające ich bezpieczeństwu, gdyż nie są one oparte na wspólnocie wartości.

²⁹ Interesującym faktem jest, iż weterani wojen czeczeńsko-rosyjskich stali się bazą dla utworzenia przez Siły Zbrojne Izraela oddziału snajperskiego, czyli tzw. Imigranckiej (Alija) Brygady.

stanowią źródło niepokoju zarówno Żydów mieszkających w FR, jak i w Izraelu. Problem okazuje się tym bardziej palący, gdy dostrzeże się wysoki stopień niezależności w prowadzeniu polityki zagranicznej R. Kadyrowa z krajami bliskowschodnimi, jak i brak reakcji centrum federalnego na prowadzenie przez niego ekspansywnej polityki wobec sąsiednich podmiotów. W interesie nie tylko Izraela, ale i Rosji jest możliwie laicka Czeczenia, nieinfiltrowana przez salafickie grupy terrorystyczne³⁰ i zależna od Kremla.

Bibliografia

- Amos, H. (2003), *Chechnya Veterans Serve as IDF Snipers*, <https://www.haaretz.com/1.4686587> (21.10.2022).
- Avioutskii, V. (2001), *Globalisation du conflit tchétchène*, <http://www.academiedepolitiquedeparis.com/globalisation-du-conflit-tchetchene/> (21.10.2022).
- Avioutskii, V. (2005), *Géopolitique du Caucase*, (Paris: Armand Colin).
- Azulai, Y. (2019), *Agriculture Cooperation between Israel and Russia*, <https://www.israelagri.com/?CategoryID=482&ArticleID=1352> (21.10.2022).
- Benedyczak, J. (2019), *Znaczenie Czeczenii w polityce wewnętrznej i zagranicznej Rosji*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_Czeczenii_w_polityce_wewnetrznej_i_zagranicznej_Rosji_ (21.10.2022).
- Bodio, T. (2009), *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000–2008*, (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR).
- Bodio, T. (2014), *Kaukaz Północy: elity władzy i życie polityczne*, (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR).
- Branża diamentowa w Izraelu* (2020), <https://israel.trade.gov.pl/pl/izrael/analizy-rynkowe/143915,branza-diamentowa-w-izraelu.html> (21.10.2022).
- Brzeziński, Z. (1998), *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, tłum. z ang. T. Wyżyński, (Warszawa: „Świat Książki”).
- Budzisz, M. (2019), *Rosjanie wymrą niczym dinozaury?*, <https://www.tysol.pl/a29972-marek-budzisz-rosjanie-wymra-niczym-dinozaury> (21.10.2022).
- Center for Research on Jewish Communities of the Caucasus and Central Asia (2021), *The Mountain Jews*, <https://www.ariel.ac.il/wp/cjcc/the-mountain-jews/> (21.10.2022).

³⁰ Można domniemywać, że Izrael w sposób nieoficjalny, lecz w porozumieniu z rosyjskim kontrwywiadem prowadzi własne działania przeciwko grupom salafickim na terenie Czeczenii.

- Collinson, Sh. (2016), *Russia, Israel Eye Cooperation in Hi-tech Agriculture*, <https://old.sk.ru/news/b/articles/archive/2016/02/15/russia-israel-eye-cooperation-in-hitech-agriculture.aspx> (21.10.2022).
- Coudroy, L. (2005), *La Russie: des territoires en recomposition. Le dessous d'une carte: un regard polonais sur la Tchétchène*, <http://geoconfluences.ens-lyon.fr/doc/et-pays/Russie/RussieDoc3.htm> (21.10.2022).
- Diec, J. (2015), *Doktryna rosyjskiej polityki zagranicznej. Partnerzy najbliżsi i najdalsi*, (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego).
- Perfecki, W. (2021), *MSZ odcina się od Adama Borowskiego*, <https://www.tvp.info/2766230/polska/msz-odcina-sie-od-adama-borowskiego/> (21.10.2022).
- Gdański, J. (2005), *Zapomniani żołnierze Hitlera*, (Warszawa: Wydawnictwo De Facto).
- Gołaś, K. (2011), *Region Kaukazu w polityce Federacji Rosyjskiej – wybrane aspekty*, „Przegląd Geopolityczny” 3: 109–123.
- Grabowski, T. (2017), *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*, (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum).
- Grochmalski, P. (2003), *Islam w Czeczenii*, [w:] *Islam na obszarze postradzieckim*, Prace Ośrodka Studiów Wschodnich, nr 7, (Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich): 48–52.
- Gumilow, L. (1973), *Śladami cywilizacji Wielkiego Stepu*, tłum. S. Michalski, (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy).
- Hilsman, P. (2019), *How Israeli-Designed Drones Became Russia's Eyes in the Sky for Defending Bashar al-Assad*, <https://theintercept.com/2019/07/16/syria-war-israel-russia-drones/> (21.10.2022).
- Iwańczuk, K. (2008), *Geopolityka Kaukazu*, [w:] K. Iwańczuk, T. Kapuśniak (red.), *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej): 17–35.
- Izrael nie wyśle broni na Ukrainę. Może przekazać systemy ostrzegania* (19.10.2022), „Rzeczpospolita”. Wydarzenia. Świat. Konflikty zbrojne, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art37264211-izrael-nie-wysle-broni-na-ukraine-moze-przekazac-systemy-ostrezgania> (22.11.2022).
- Izrael przygotowuje się na masową emigrację ukraińskich Żydów* (24.01.2022), „Rzeczpospolita”. Wydarzenia. Świat. Polityka, <https://www.rp.pl/polityka/art19318481-izrael-przygotowuje-sie-na-masowa-emigracje-ukrainskich-zydow> (22.11.2022).
- Javedanfar, M. (2008), *Lieberman's Recommendation To Mubarak*, <http://middleeastanalyst.com/tag/yisrael-beitenu/> (21.10.2022).
- Kaliszewska, I. (2011), *Życie codzienne na Kaukazie Północnym*, (Warszawa: Wydział Informacji o Krajach Pochodzenia UdSC).
- Kaliszewska, I. (2016), *Za Putina i za szarijat. Dagestańscy muzułmanie o Rosji i państwie islamskim*, (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego).
- Katz, M.N. (2005), *Putin's Pro-Israel Policy*, <https://www.meforum.org/690/putins-pro-israel-policy> (21.10.2022).

- Maciejak, M. (2018), *Anatomia konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego. Grozny 1994/1995, 1999/2000*, (Zabrze–Tarnowskie Góry–Połomia: Wydawnictwo Inforteditions).
- Mikołajec, J., J.A. Wendt (2017), *Geograficzna sukcesja religii wielkiego stepu*, „Nurt SVD” 51(2): 388–402.
- PM Netanyahu Meets with Russian President Putin (2017), Israel Ministry of Foreign Affairs, <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2017/Pages/PM-Netanyahu-meets-with-Russian-President-Putin-9-March-2017.aspx>. (21.10.2022).
- Rudee, E. (2016), *Israeli Defense Force Takes Special Care of Disabled*, <https://thehill.com/blogs/pundits-blog/international/292463-israeli-defense-force-takes-special-care-of-disabled> (21.10.2022).
- Shachtman, N. (2008), *How Israel Trained and Equipped Georgia's Army*, <https://www.wired.com/2008/08/did-israel-trai/> (21.10.2022).
- Szukalski, J. (2014), *Konstytucyjne zasady ustroju Czeczenii w latach 1992–2000*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Sectio K 21(2): 29–43.
- Świat Wielkiego Stepu (2008), [w:] J.K. Kozłowski, J. Kieniewicz (oprac. nauk.), *Encyklopedia historyczna świata*, t. 3. *Starożytność*, cz. 2, (Kraków: Opres).
- Tourmarkine, A. (1996), *La diaspora tcherkesse en Turquie*, „Hérodote” 81: 151–177.
- Tybuchowska-Hartlińska, K., A. Żukowski (2014), *Procedury wyłaniania elit władzy – systemy wyborcze*, [w:] T. Bodio (red.), *Kaukaz Północny: elity władzy i życie polityczne*, (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR): 41–60.
- Wilhelmsen, J. (2004), *When Separatists Became Islamists: the Case of Chechnya*, Farsvrest Farsknings Institute (FFI Report), Norwegian Defense Research Establishment, <https://www.ffi.no/en/publications-archive/when-separatists-become-islamists-the-case-of-chechnya> (21.10.2022).
- Williams, D. (2018), *Israel to Russia: We Sat out Western Sanctions, so Help Us in Mideast*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-israel-russia/israel-to-russia-we-sat-out-western-sanctions-so-help-us-in-mideast-idUSKBN1I41AB> (21.10.2022).
- Zięba, R., S. Bieleń, J. Zając (2015), *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, (Warszawa: Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego).
- Mamaev, Š., P. Ivanov (1998), *Bog šel'fy metit*, „Kommersant-Vlast”, https://www.kommersant.ru/doc/14088?fbclid=IwAR01Ncl_lguiIkPORtA9whyZ_onkO-D2VglqSzyRmDw_ZqNVRsqmPLkmrR-0 (22.11.2022).
- Matveev, O. (2017), *Abver na Severnom Kavkaze*, <https://vpk-news.ru/articles/17> (21.10.2022).
- Polivanov, N. (1998), *Temzavpadaet v Kaspijskoe more*, „Kommersant-Vlast”, https://www.kommersant.ru/doc/14221?fbclid=IwAR1MEKLGHX9q-CAowC4_vI3H-8tHPJTZNruDf9_LiO18GIvOXhQdGuzLBS8 (22.11.2022).

-
- Vladimir Putin: terorizm tak že opasen, kak nacizm* [b.r.], <https://www.vesti.ru/article/2385201> (21.10.2022).
- Voroncova, L. M., S.B. Filatov, D.E. Furman (1994), *Religiâ i politika v sovremennom massovom soznanii, Religiâ i politika v postkommunisti* (Moskwa: M. Institut filosofii RAN).